

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان

نقش حضرت زهرا (سلام الله عليها) در مدیریت عواطف اجتماعی

با تاکید بر سوره انسان

محقق:

مهدیس شریفی

حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله عليها)

استان کرمانشاه

چکیده

در جامعه امروز، ضعف در مدیریت عواطف و گسست ارتباطات انسانی، سبب کاهش همدلی و افزایش تنش‌های اجتماعی شده است. این پژوهش با محوریت بررسی نقش حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) در مدیریت عواطف اجتماعی و با تأکید بر آموزه‌های سوره انسان، تلاش می‌کند الگویی کارآمد برای هدایت احساسات و پیوندهای اجتماعی بر پایه تعالیم اسلامی ارائه دهد. روش تحقیق کتابخانه‌ای و رویکرد آن تحلیلی - تطبیقی است. منابع شامل تفاسیر معتبر قرآن، روایات و آثار تاریخی مربوط به سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) است. یافته‌ها نشان می‌دهد سیره اجتماعی آن حضرت با مفاهیم اخلاقی سوره انسان همچون ایثار، صبر و اخلاص همخوانی کامل دارد و می‌تواند به عنوان الگویی مؤثر برای بازسازی سرمایه عاطفی و همبستگی در جوامع معاصر به کار گرفته شود.

کلیدواژه

حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، مدیریت عواطف اجتماعی، سوره انسان، ایثار، صبر،

مقدمه

در عصر حاضر، جوامع انسانی با بحران‌های عاطفی گسترده‌ای روبه‌رو هستند؛ مسائلی چون افزایش خشونت‌های روانی، کاهش روحیه همدلی و نوع دوستی، ضعف در ارتباطات انسانی، و گسست روابط اجتماعی، از جمله آسیب‌هایی هستند که سلامت روان جمعی را تهدید می‌کنند. این وضعیت نشان‌دهنده ضعف در مدیریت عواطف در سطح فردی و اجتماعی است؛ مسئله‌ای که نیازمند بازنگری در الگوهای تربیتی، اخلاقی و دینی می‌باشد. اهمیت پرداختن به این موضوع در این است که آموزه‌های دین اسلام و سیره اهل بیت (علیهم السلام)، ظرفیت‌های عمیق و مؤثری برای بازسازی پیوندهای عاطفی، ترمیم روابط اجتماعی و هدایت احساسات در مسیر ارزشمدار دارند. در این میان، حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) با ویژگی‌های ممتاز اخلاقی و اجتماعی، نمونه‌ای کامل از مدیریت خردمندانه عواطف انسانی در خانواده و اجتماع هستند. هدف پژوهش، تحلیل تطبیقی نقش حضرت زهرا (سلام الله علیها) در مدیریت عواطف اجتماعی و تبیین تطابق این سیره با آموزه‌های اخلاقی و رفتاری سوره انسان است. پرسش اصلی پژوهش چنین است: حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) چه شیوه‌هایی در مدیریت عواطف اجتماعی به کار گرفته‌اند و چگونه می‌توان این روش‌ها را با مفاهیم سوره انسان تطبیق داد؟ پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که هرچند درباره سیره اجتماعی حضرت زهرا (سلام الله علیها) و مفاهیم عاطفی در قرآن، آثار متعددی نگاشته شده، اما پژوهش‌های موجود یا جنبه کلی داشته‌اند یا فاقد تطبیق مستقیم میان سوره انسان و رفتار حضرت زهرا (سلام الله علیها) بوده نمونه پژوهش‌هایی که در این باره انجام شده است عبارت است از :

احمدی، ۱۳۹۸ در کتاب «سیره اجتماعی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)» بیشتر بر حمایت از محرومان تمرکز دارد، بدون پرداخت به تحلیل قرآنی. حسینی، ۱۴۰۰ در مقاله «عاطفه اجتماعی در قرآن کریم» صرفاً مفاهیم قرآنی را بررسی کرده و پیوندی با سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) برقرار نکرده است. محمدی، ۱۳۹۵ در اثر «زن و مدیریت اجتماعی در اسلام» نقش

زنان را کلی بررسی کرده و تمرکز مستقیمی بر حضرت زهرا (سلام الله علیها) ندارد.

بنابراین، پژوهش حاضر با رویکردی نو، در پی ارائه الگویی تلفیقی از سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) و مفاهیم سوره انسان در حوزه مدیریت عواطف اجتماعی است.

۱- مفاهیم و کلیات

در این بخش میپردازیم به تبیین برخی از کلمات برای درک بهتر موضوع این کلمات عبارت است از :

۱-۱. مدیریت اجتماعی

مدیریت اجتماعی از دو واژه «مدیریت» و «اجتماعی» تشکیل شده است. واژه مدیریت در لغت به معنای اداره و سرپرستی امور است (دهخدا، ۱۳۷۲، ج ۱۵، ص ۲۳۱). اصطلاح مدیریت به فرایند برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت و کنترل منابع و فعالیت‌ها برای رسیدن به اهداف مشخص گفته می‌شود (فام، ۱۳۹۰، ص ۴۵). «اجتماعی» نیز به معنای مربوط به اجتماع و گروه‌های انسانی است (راغب اصفهانی، ۱۳۸۶، ص ۲۴۲). بنابراین، مدیریت اجتماعی به فرایند سازمان‌دهی و هدایت گروه‌ها و روابط انسانی در جهت تحقق اهداف مشترک جامعه گفته می‌شود (مظفر، ۱۳۵۷، ج ۱، ص ۱۲۰).

۱-۲. عاطفه

عاطفه در لغت به معنای احساسات، عواطف و هیجانات درونی انسان است (واژه‌نامه دهخدا، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۵۶). در منابع اسلامی، عاطفه به عنوان نیروی انگیزشی درونی که رفتارهای انسان را جهت‌دهی می‌کند، مورد توجه قرار گرفته است (سید ابن طاووس، ۱۳۸۲، ص ۸۹). قرآن کریم بارها به عواطف مانند محبت، صبر، رحمت و ایثار اشاره کرده و آن‌ها را به عنوان ریشه‌های انسجام فردی و اجتماعی معرفی کرده است (قرآن کریم، سوره انسان، آیات ۸-۱۰). همچنین، روایات اهل بیت (علیهم السلام) عاطفه را به عنوان عامل تعادل روحی و تقویت روابط اجتماعی برجسته می‌سازند (نهج البلاغه، حکمت ۳۹؛ شهیدی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۴۵).

۱-۳. نقش عاطفه در انسجام اجتماعی از نگاه قرآن و روایات

قرآن کریم عاطفه را به عنوان یکی از عوامل اصلی پیوند اجتماعی و توسعه فضایل اخلاقی معرفی می‌کند (قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۳۶). محبت به دیگران، ایثار و کمک به نیازمندان نمونه‌هایی از عواطف مورد

کردند که مبتنی بر پیوند عاطفه با نیت الهی، اخلاص در عمل و تعالی روحی بود؛ الگویی که فراتر از مرزهای قومیت، خویشاوندی و حتی نیاز ظاهری افراد گسترش می‌یافت.

در بسیاری از موارد تاریخی، گزارش‌هایی از اهتمام عاطفی حضرت زهرا (س) نسبت به اقشار محروم جامعه ثبت شده است؛ از جمله در رسیدگی به یتیمان، اطعام نیازمندان و حتی توجه به اسیران جنگی. نکته برجسته در این اقدامات، انگیزه عمیق الهی و خالصانه‌ای است که پشت این محبت‌ها قرار داشت. سوره انسان، نمونه‌ای روشن از این حقیقت را بازتاب می‌دهد؛ آنجا که درباره رفتار حضرت زهرا (س)، امیرالمؤمنین (ع) و حسنین (علیهم السلام) آمده است:

«إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا» (الإنسان، آیه ۹) این آیه شریفه، جوهره‌ای از الگوسازی عاطفی حضرت زهرا (س) را ترسیم می‌کند؛ محبتی که نه در پی پاداش دنیوی است، نه انتظار تشکر دارد و نه خودنمایی می‌کند، بلکه تجلی اخلاص محض است. محبت در این نگاه، وظیفه‌ای الهی و رسالتی انسانی تلقی می‌شود که برای ارتقای روح انسان و پالایش روابط اجتماعی لازم است. در واقع، حضرت زهرا (سلام الله علیها) نوعی «محبت وظیفه‌مدار» را به جامعه تعلیم دادند؛ محبتی که در خدمت خداوند است و در عین حال بنیان وحدت و همدلی اجتماعی را استوار می‌سازد.

علامه طباطبایی با تفسیر این آیه در تفسیر المیزان، عمق این الگو را چنین بیان می‌کند: «اخلاص در انفاق و ایثار، موجب کمال عمل و تثبیت عواطف پاک در جامعه می‌شود و رفتار حضرت زهرا (سلام الله علیها) در این زمینه نمونه‌ای بی‌نظیر و فراموش‌نشدنی است» (طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۱۳۴). از منظر جامعه‌شناختی، این نوع الگوسازی نقش مهمی در تنظیم عواطف جمعی دارد. در جوامعی که محبت‌ها بر پایه منافع شخصی، احساسات گذرا و انگیزه‌های دنیوی بنا می‌شوند، روابط انسانی شکننده و ناپایدار خواهد

بود. اما هنگامی که الگوی رفتاری حضرت زهرا (س) در جامعه نهادینه می‌شود، محبت و ایثار به اصول بنیادین زندگی اجتماعی تبدیل می‌گردد؛ اصولی که نه تنها به نیازهای ظاهری، بلکه به نیازهای روحی و معنوی جامعه پاسخ می‌دهند. همچنین، یکی از کارکردهای مهم این الگوسازی، پیشگیری از انحرافات عاطفی در سطح اجتماع است. در نبود الگوهای عاطفی الهی، افراد ممکن است دچار افراط در عواطف یا بی‌تفاوتی اجتماعی شوند. اما حضرت زهرا (سلام الله علیها) با رفتار خود، مرزهای عاطفه سالم و بیمار را مشخص کردند. محبت از نگاه ایشان، در عین حال که لبریز از عطوفت و دلسوزی است، هرگز به خودمحوری یا احساس‌زدگی نمی‌انجامد. چنین نگرشی، در واقع عواطف اجتماعی را به تعادل، پایداری و معنا می‌رساند. افزون بر این، محبت حضرت زهرا (س) نه تنها به اقشار محروم محدود نمی‌شد، بلکه بر بستری از همبستگی اجتماعی و تعهد عمومی استوار بود. ایشان در مقام الگویی کامل، عملاً به جامعه نشان دادند که عاطفه باید به انگیزه‌ای برای حرکت اجتماعی، حمایت از مظلوم و تلاش در مسیر عدالت تبدیل شود. از این جهت، محبت ایشان صرفاً یک واکنش فردی به رنج دیگران نبود، بلکه نوعی مسئولیت‌پذیری اجتماعی را نیز با خود به همراه داشت. به همین سبب، می‌توان گفت حضرت زهرا (س) با نهادینه‌سازی این بینش عاطفی، مبنای اصلاح اجتماعی و انسجام فرهنگی را در جامعه اسلامی پی‌ریزی کردند.

در نتیجه، حضرت زهرا (سلام الله علیها) با بهره‌گیری از جایگاه معنوی، شناخت عمیق از انسان، و پیوند عاطفه با معرفت الهی، توانستند الگویی کامل از محبت الهی، ایثار خالصانه، و مسئولیت اجتماعی ارائه دهند؛ الگویی که نه تنها در زمان خود، بلکه در تمام ادوار تاریخی برای جوامع انسانی الهام‌بخش بوده و خواهد بود.

نتیجه گیری

بررسی تطبیقی سیره حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) با آموزه های سوره انسان نشان داد که مدیریت عواطف اجتماعی در نگاه دینی، صرفاً به معنای بروز احساسات مثبت نیست، بلکه فرایندی هدایت شده و آگاهانه است که بر پایه ایمان، اخلاص و مسئولیت پذیری شکل می گیرد. مفاهیمی چون ایثار، صبر و اخلاص که در آیات این سوره برجسته شده اند، در رفتار حضرت زهرا (سلام الله علیها) به کامل ترین شکل جلوه کرده و از سطح واکنش فردی فراتر رفته و به کنش های هدفمند اجتماعی تبدیل شده است. سیره آن حضرت نشان می دهد که عاطفه سالم، علاوه بر تأمین نیازهای روحی افراد، ظرفیت اصلاح ساختارهای اجتماعی را نیز دارد. ایثار در اوج نیاز شخصی، صبر در برابر فشارهای سنگین، و اخلاص در نیت، الگوهایی اند که از دل زندگی فردی آن حضرت برآمده و به عرصه عمومی راه یافته اند. چنین مدیریتی، نه تنها روابط خانوادگی را تحکیم می کند، بلکه سرمایه عاطفی جامعه را نیز بازسازی کرده و زمینه انسجام اجتماعی پایدار را فراهم می آورد. در شرایط کنونی که جوامع با بحران هایی چون گسست ارتباطات انسانی، فردگرایی و فقر عاطفی روبه رو هستند، بازخوانی و نهادینه سازی الگوی فاطمی در مدیریت عواطف می تواند راهکاری عملی و مؤثر باشد. این الگو، با تکیه بر آموزه های قرآنی سوره انسان، محبت را از احساسات زودگذر به سطحی از تعهد اجتماعی ارتقا می دهد و نشان می دهد که پیوند عاطفه با معرفت الهی، قدرتی دارد که می تواند هم دل ها را نرم کند و هم جامعه را به سوی عدالت و همبستگی سوق دهد.

فهرست منابع

*قرآن

1. احمدی، محمد. سیره اجتماعی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها). تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۸.
2. الهی قمشه‌ای، مهدی. ترجمه و تفسیر قرآن کریم. ج ۳۰. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹.
3. جعفری، محمدرضا. تاریخ اسلام. ج ۲. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۲.
4. جوادی آملی، عبدالله. زن در آینه جلال و جمال. قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸.
5. تفسیر تسنیم. ج ۱۵. ۱۹. قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۸۵.
6. دهخدا، علی‌اکبر. واژه‌نامه دهخدا کامل. ج ۱. تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۲.
7. ری‌شهری، محمد. دانشنامه احادیث موضوعی. ج ۸. قم: دارالحدیث، ۱۳۷۵.
8. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. مفردات الفاظ القرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶.
9. رجبی دوانی، محمد. نقش حضرت زهرا (سلام الله علیها) در تحولات پس از رحلت پیامبر (صل الله علیه و آل وسلم). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹.
10. سبحانی، جعفر. الامام علی بن ابی‌طالب (علیه السلام). ج ۳. قم: مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۰۵ق.

11. سیوطی، جلال‌الدین. الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور. ج ۲. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ق.
12. شهیدی، سیدجعفر. مبانی انقلاب اسلامی. ج ۱ و ج ۲. تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
13. طباطبایی، سیدمحمدحسین؛ موسوی‌همدانی، سیدمحمدباقر (مترجم). ترجمه المیزان فی تفسیر القرآن. ج ۲۰. قم: بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی؛ تهران: انتشارات رجاء، ۱۳۷۷.
14. فام، محمدرضا. مطالعات تطبیقی در اسلام. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰.
15. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. ج ۲. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
16. کنت، آگوست؛ مترجم: حسین ملک. جامعه‌شناسی دین. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۹۷۱.
17. مجلسی، محمدباقر. بحارالانوار. ج ۴۳. بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
18. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران. تفسیر نمونه. ج ۶، ج ۲۶، ج ۳۰. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹.
19. مظفر، محمدرضا. فقه اسلامی. ج ۱، ج ۲، ج ۳. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۷.